

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Силвия Цветанска – Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури, назначено със Заповед № УМО-76/2.02.2022 г. на Ректора на Бургаския свободен университет

Относно: процедура за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по Професионално направление 1.2 Педагогика, Докторска програма „Предучилищна и начална училищна педагогика“

Тема на дисертационния труд: „Развитие на емоционална интелигентност у деца в средното детство чрез артпедагогически средства“

Автор на дисертационния труд: **Гергана Ангелова Аврамова - Тодорова** – докторант - Бургаски свободен университет – Център по хуманитарни науки

Научен ръководител: доц. д-р Пепа Митева

Данни за автора на дисертационния труд

Автобиографичните данни показват широк спектър на интересите и професионалната квалификация на докторант Гергана Аврамова-Тодорова. В нейния професионален профил се съчетават завършени образования по право, социално консултиране и психология и арт терапия с множество следдипломни квалификации и преподавателска работа. Гергана Аврамова-Тодорова е магистър по право (БСУ през 2001 г.); магистър по социално консултиране и психология (БСУ, 2018 г.) и магистър по арт терапия от Националната художествена академия (2020 г.). Тази солидна образователна подготовка е подкрепена от отлично владение на английски език и множество участия в курсове и програми за надграждаща квалификация. Свидетелство за стремежа на докторанта към професионална изява и усъвършенстване са присъдените ѝ отличия и награди от различни форуми, участия в конференции и др. Не познавам лично Гергана Аврамова-Тодорова и не съм пряк свидетел на нейната професионална активност, но от предоставените материали оставам с впечатление за динамичен изследовател, с търсещ дух и склонност към иновативни практики. Затова и не се изненадвам от ориентацията ѝ да продължи обучението си в докторска програма по педагогика с тема в областта на арт педагогиката и емоционалната интелигентност.

През 2019 г. докторантът е зачислен в самостоятелна форма на обучение в докторска програма „Предучилищна и начална училищна педагогика“ със Заповед № УМО 67/6.02.2019 г. на Ректора на Бургаския свободен университет. Дисертационният труд е обсъден и насочен към защита от Учебно-научния съвет на Центъра по хуманитарни науки на БСУ през м. ноември 2021 г.

Параметри и оценка на дисертационния труд

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 234 страници, от които 167 страници основен текст и богат набор от приложения. Текстът е структуриран адекватно на изискванията за подобен род научни разработки в увод, четири глави, изводи и заключение с включени препоръки. Разработването на темата е основано на обобщен преглед на представителни за проблематиката литературни източници. В библиографията са описани 110 заглавия – 74 на български език, 30 на чужд език и 6 интернет източника. Положително впечатление прави разнообразното онагледяване на данните в текста чрез таблици, фигури и диаграми, което допринася за открояването на най-важните тенденции в представените резултати.

В дисертацията се открояват три съдържателни фокуса. Единият е свързан с конструкта емоционална интелигентност и неговото проявление във възрастов план. Вторият се отнася до изясняване на възможностите на тренинга като формат/модел/педагогическа технология за развитие на социални умения и емоционална компетентност. Третият фокус е върху артпедагогиката и в частност артпедагогическите техники, чрез които се постига функционалност на тренинга. Докторантката е успяла да обвърже тези три съдържателни компонента в логическа и експериментална цялост и да покаже взаимната им обусловеност. Така по естествен начин се достига до доказване на хипотезата, че използването на тренинг с артпедагогически средства повлиява благоприятно развитието на емоционална интелигентност при 11-годишни ученици. Съществено постижение на авторката е, че на теоретично равнище е диференцирала артпедагогическите от арттерапевтичните средства за стимулиране на емоционална интелигентност. По този начин са очертани ясно границите на дисертационното изследване в полето на педагогическата проблематика без да се губи ценността на интердисциплинарното звучене.

Гергана Аврамова-Годорова демонстрира добро познаване на теоретичната база, на която се градят допусканията в нейната експериментална работа. Представени са ключови теоретични модели за емоционалната интелигентност; направен е опит за разграничаване между емоционалната интелигентност и сродни понятия като емоционална осъзнатост, емоционална компетентност, емоционална грамотност, духовна интелигентност и др.

Наред с това в теоретичната част се коментират някои отличителни черти на арт педагогиката по повод на използваните артпедагогически средства за развитие на емоционална интелигентност. Докторантката приема, че арт педагогиката е „художествена педагогика“ (с. 34) - симбиоза между изкуството и педагогиката за постигане на педагогически цели в контекста предимно на възпитателния процес и социализацията на личността. Личната позиция и убеденост на авторката са категорично заявени, личи нейната ангажираност с това артпедагогическите средства да намират приложение в училище. Приемам и споделям нейната вяра в смисъла да се развиват нови направления в педагогиката – на границата с изкуството. Трудно ми е да приема твърдението, че артпедагогиката и арттерапията са науки, като се казва на с. 38, защото не открих това да е обосновано и защитено с аргументи в текста. Струва ми се, че е по-коректно да се говори за артпедагогика като дял на науката педагогика или за артпедагогически подходи в образованието, отколкото за появата на самостоятелна нова наука. Може би именно защото е нова и слабо изследвана сфера, на артпедагогиката е посветена сравнително малка част от теоретичния обзор. С по-голяма лекота авторката пише за арттерапията и нейните проявления, отколкото за педагогическия аналог на употребата на различни форми на изкуство.

При представянето на тренинга като модел за развитие на социални умения Гергана Аврамова се основава на доказани негови предимства – активна позиция на обучаемите, интерактивност, целенасочена поведенческа промяна и др. Сполучливо е намесена употребата на тренинга в корекционната практика. Очевидно е, че Г. Аврамова познава възможностите на тренинга и не случайно го избира за основа на своята експериментална работа с учениците.

Специално внимание бих искала да отделя на изследователската част на дисертационния труд, тъй като в нея се открояват иновативни и приносни моменти –

резултат от усилията на докторантката да демонстрира собствен почерк при анализиране на проблематиката. Изследователските цели и намерения са ориентирани към това да се покаже как провеждането на тренинг с артпедагогически средства влияе върху развитието на емоционална интелигентност на деца в средното детство. В тази връзка е и задачата да се проследи динамиката на емоционалната интелигентност, която се наблюдава под въздействие на включването на учениците в тренингова форма на педагогическо взаимодействие. Дизайнът на изследването е коректно описан в глава втора. Избрана е сполучлива комбинация от методи, които дават възможност да се изпълнят поставените изследователски задачи. Разчита се на формиращ педагогически експеримент и самооценъчен въпросник за проучване на осъзнаването на емоциите, който е адаптиран за български условия. В допълнение се използва още един въпросник – за измерване на емоционалната компетентност – също адаптиран в български контекст и приложим в прогимназиален етап. Инструментариумът е подходящо подбран съобразно възрастовите особености на изследваните лица.

Тренинговият модел за развитие на емоционална интелигентност е описан в отделна, трета глава на разработката. Той съсредоточава авторските усилия да се покаже концептуална рамка с тематичен обхват и артпедагогически средства за подпомагане на осъзнаването на емоциите и изграждане на емоционална компетентност у 11-годишни ученици в естествената за тях училищна среда. В тренинга успешно са интегрирани и балансирани различни форми на изкуството. Безспорно постижение на докторантката е конструираният от нея тематичен план за тренинг и разработените артпедагогически средства за неговото реализиране, структурирани в авторското пособие „Даровете на цветовете“. Като част от това пособие е представен и оригинален игрови модел „Да поиграем с емоции“. Картите, включени в пособието, са много оригинални и въздействащи. Те могат да се използват и в по-широк контекст, с различни цели. Съчетаването на изображения и приказки позволява да се работи и за развитие и на комуникативни умения.

Интерес представляват получените резултати и тяхното интерпретиране в глава четвърта на разработката. Гергана Аврамова-Годорова демонстрира умение за аналитико-синтетично и оценъчно представяне на получените емпирични данни. Данните са обработени коректно и са представени според система от индикатори. Докладваните

резултати са насърчаващи и потвърждават първоначалното очакване, че приложението на планирания тренинг е довело до повишаване на нивото на емоционална интелигентност на децата, участвали в изследването.

Приносни моменти в дисертацията

Достоинствата на рецензираната дисертация са в разрезите на различни нива на изследваната проблематика. Чрез съчетаване на подходи от психологията и педагогиката Гертана Аврамова-Тодорова успява да постигне убедително послание за значимостта на емоционалната интелигентност и за отговорността на специалистите да търсят интерактивни форми за нейното формиране и усъвършенстване. Ключовият резултат от проучвателната работа е свързан с разкриване на възможностите на тренинга с артпедагогически средства да повлиява равнището на емоционална интелигентност у децата. Прагматичната ориентация на резултатите от изследването определям като първостепенна ценност в постиженията на докторантката. Този прагматизъм е видим и чрез разработените от нея авторски ресурси (творческо пособие и игрови упражнения) за развитие на емоционална интелигентност.

Приносите на дисертационния труд, които оценявам високо, могат да се обобщят в следните насоки:

- Интердисциплинарна насоченост на изследваната проблематика. Обхванати са интересни и важни за теорията и практиката проблеми на педагогиката, психологията, изкуствата, от една страна, а от друга – на професионални дейности като обучение, консултиране, педагогическо общуване, личностна подкрепа.
- Актуалност на темата и значимост на резултатите както на личностно, така и на институционално/училищно равнище. Емоционална интелигентност е от ключово значение за социалното функциониране и успешната реализация на съвременния човек. Изясняването на механизмите за нейното формиране и усъвършенстване в училищна възраст разширяват педагогическото познание.
- Практическа приложимост – разработеният в дисертацията тренингов модел за развитие на емоционална интелигентност на учениците и свързаните с него артпедагогически техники, които са авторско дело на докторантката, обогатяват

педагогическата практика и улесняват работата на учители, педагогически съветници, психолози в училище, социални работници и други специалисти, ангажирани с обучение и консултиране на ученици във възрастовия диапазон на средното детство. Създадените от докторанта ресурси и апробираните подходи за работа с ученици биха могли да се използват и в по-широк контекст – при педагогическо взаимодействие с ученици от други възрасти, като се модифицират при нужда от специфициране.

- Заявка за развиване на практическо равнище на нова област в педагогическото познание – т.нар. артпедагогика с присъщите ѝ артпедагогически средства (или техники).
- Доказани изследователски резултати и демонстрирани умения на докторанта за конструиране и провеждане на научно изследване. Изследователските данни са представени прецизно. С висока стойност е утвърждаването на потенциала на тренинга чрез артпедагогически средства за развитие на емоционална интелигентност у учениците.

Преценка на автореферата

В автореферата коректно е отразено основното съдържание на дисертационния труд. Включената в него информация е репрезентативна за същността и приложените подходи в дисертационното изследване. В края на автореферата могат да се добавят публикациите по темата на дисертацията.

Публикации по темата на дисертацията

Като част от документацията по процедурата докторантът е представил списък с 6 публикации по темата на дисертационния труд. Публикациите са в стойностни научни издания – 4 в Годишник на БСУ и две на английски език в специализирани издания от научни форуми. Съдържанието на публикациите е пряко свързано с изследваната в дисертацията проблематика. В списъка, включен към дисертацията, са посочени 9 публикации по темата и 3 в категорията „други научни публикации“. Въпреки това разминаване, смятам, че публикационната активност на докторанта е достатъчна, за да се осигури видимост на изследователските резултати.

Бележки, препоръки и въпроси

Дисертационната разработка само би спечелила, ако се задълбочи теоретичният анализ на основните понятия. Иновативно и с висока приносна стойност за науката би било представянето на по-пълна интерпретация на артпедагогиката и артпедагогическите средства, с които тя се реализира. На този етап в дисертацията по-скоро се дава оптимистична заявка, че тази малко позната област има потенциал за развитие и приложение в училищен контекст.

Необходима е по-голяма яснота и терминологична прецизност при дефинирането на тренинга като обучителен модел. В първа глава на текста той се определя едновременно като интерактивен метод в педагогиката; като метод на групова работа; като форма; като процес и като технология (с. 41-42). Във връзка с това е и въпросът ми към докторантката: Какво е мястото на тренинга в категориалния апарат на педагогиката и съответно коя негова отличителна особеност го прави особено ефективен за развитие на емоционална интелигентност у учениците?

Вторият ми въпрос към докторант Гергана Аврамова-Тодорова е каква е нейната визия за устойчиво приложение на създадения тренингов модел с разработените артпедагогически дейности в училищен контекст? Бих била благодарна тя да коментира как тренингът за развитие на емоционална интелигентност може да се интегрира с обучението по задължителните учебни предмети в училище и/или в извънкласни занимания.

Заклучение

Дисертационният труд, предложен за рецензиране, се отличава с неоспорими достойнства. Неговата актуалност, интердисциплинарна насоченост и собствен авторски стил на разработване са предпоставки за заслуженото му определяне като успешен изследователски продукт. С убеденост в научните приноси на докторанта давам своята **положителна оценка** и предлагам на уважаемите членове на научното жури **да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“** на **Гергана Ангелова Аврамова - Тодорова** по професионално направление 1.2. Педагогика.

1 март 2022 г.

Изготвил рецензията:

доц. д-р Силвия Цветанска

REVIEW

By Assoc. Prof. Dr. Silvia Tsvetanska - Sofia University "St. Kliment Ohridski ",

member of the scientific jury appointed by Order № UMO-76 / 2.02.2022 of the Rector of the Burgas Free University

Subject : Procedure for obtaining the educational and scientific degree "Doctor" in Professional field 1.2 Pedagogy, Doctoral program "Preschool and primary school pedagogy"

Topic of the dissertation : "Development of emotional intelligence in children in middle childhood through art pedagogical tools"

Author of the dissertation : **Gergana Angelova Avramova - Todorova** - PhD student - Burgas Free University - Center for Humanities

Scientific adviser : Assoc. Prof. Dr. Pepa Miteva

Background of the PhD Candidate

Gergana Avramova-Todorova's Curriculum Vitae shows a wide range of interests and professional qualifications of doctoral student. Her professional profile combines law, social counseling and psychology and art therapy with a number of postgraduate qualifications and teaching. Gergana Avramova-Todorova holds a Master's degree in Law (BFU in 2001); Master of Social Counseling and Psychology (BFU, 2018) and Master of Art Therapy from the National Academy of Arts (2020). This solid educational training is supported by an excellent command of English and numerous participations in courses and programs for further qualification. Evidence of the doctoral student's aspiration to professional performance and improvement are the awards and prizes awarded to her from various forums, participation in conferences and others. I do not know Gergana Avramova-Todorova personally and I am not a direct witness of her professional activity, but from the provided materials I am left with the impression of a dynamic researcher, with a searching spirit and inclination to innovative practices. That is why I am not surprised by her orientation to continue her studies in a doctoral program in pedagogy with a topic in the field of art pedagogy and emotional intelligence.

In 2019 the doctoral student was enrolled in an independent form of education in the doctoral program "Preschool and primary school pedagogy" with Order № UMO 67 / 6.02.2019 of the Rector of Burgas Free University. The dissertation was discussed and aimed at defense by the Academic Council of the Center for Humanities of BSU in November 2021.

General Assessment of the dissertation work

The dissertation proposed for review is 234 pages long, of which 167 pages are body text and a rich set of appendices. The text is structured adequately to the requirements for such research in the introduction, four chapters, conclusions and a conclusion with recommendations included. The development of the topic is based on a summary review of representative literary sources. The bibliography describes 110 titles - 74 in Bulgarian, 30 in a foreign language and 6 Internet sources. The various illustrations of the data in the text through tables, figures and diagrams make a positive impression, which contributes to highlighting the most important trends in the presented results.

The dissertation highlights three content focuses. One is related to the construct of emotional intelligence and its manifestation in terms of age. The second refers to clarifying the possibilities of training as a format / model / pedagogical technology for the development of social skills and emotional competence. The third focus is on art pedagogy and in particular the art pedagogical techniques that achieve the functionality of the training. The doctoral student was able to connect these three content components in a logical and experimental whole and to show their interdependence. This naturally proves the hypothesis that the use of training with art pedagogical tools has a beneficial effect on the development of emotional intelligence in 11-year-old students. A significant achievement of the author is that on a theoretical level she has differentiated art pedagogical from art therapeutic means for stimulating emotional intelligence. In this way, the boundaries of the dissertation research in the field of pedagogical issues are clearly outlined without losing the value of interdisciplinary sound.

Gergana Avramova -Todorova demonstrates a good knowledge of the theoretical basis on which the assumptions in her experimental work are built. Key theoretical models for emotional intelligence are presented; an attempt has been made to distinguish between emotional intelligence and related concepts such as emotional awareness, emotional competence, emotional literacy, spiritual intelligence, etc.

In addition, the theoretical part comments on some distinctive features of art pedagogy on the occasion of the used art pedagogical tools for the development of emotional intelligence. The doctoral student accepts that art pedagogy is "art pedagogy" (p. 34) - a symbiosis between art and pedagogy to achieve pedagogical goals in the context of the educational process and the socialization of the individual. The personal position and conviction of the author are categorically

stated, it is evident her commitment to the art pedagogical tools to be used in school. I accept and share her faith in the sense of developing new directions in pedagogy - on the border with art. It is difficult for me to accept the statement that art pedagogy and art therapy are sciences, as stated on page 38, because I have not found that this is justified and defended by arguments in the text. It seems to me that it is more correct to talk about art pedagogy as a part of the science of pedagogy or about art pedagogical approaches in education than about the emergence of an independent new science. Perhaps precisely because it is a new and poorly researched field, a relatively small part of the theoretical review is devoted to art pedagogy. The author writes more easily about art therapy and its manifestations than about the pedagogical analogue of the use of various art forms.

In presenting the training as a model for the development of social skills Gergana Avramova is based on its proven advantages - active position of students, interactivity, purposeful behavioral change and more. The use of training in correctional practice has been successfully involved. It is obvious that G. Avramova knows the possibilities of the training and it is not by chance that she chooses it as the basis of her experimental work with students.

I would like to pay special attention to the research part of the dissertation, as it highlights innovative and contributing moments - the result of the doctoral student's efforts to demonstrate their own style in analyzing the issue. The research goals and intentions are focused on showing how conducting training with art pedagogical tools affects the development of emotional intelligence of children in middle childhood. In this regard, the task is to trace the dynamics of emotional intelligence, which is observed under the influence of the inclusion of students in a training form of pedagogical interaction. The design of the study is correctly described in Chapter Two. A successful combination of methods has been chosen that allow to perform the set research tasks. It relies on a formative pedagogical experiment and a self-assessment questionnaire to study the awareness of emotions, which is adapted to Bulgarian conditions. In addition, another questionnaire is used - to measure emotional competence - also adapted in the Bulgarian context and applicable in the junior high school stage. The tools are appropriately selected according to the age characteristics of the subjects.

The training model for the development of emotional intelligence is described in a separate, third chapter of the development. It focuses the author's efforts to show a conceptual framework with thematic scope and art pedagogical tools to support the awareness of emotions and build

emotional competence in 11-year-old students in their natural school environment. Different art forms have been successfully integrated and balanced in the training. An indisputable achievement of the doctoral student is the thematic plan for training constructed by her and the developed art pedagogical means for its realization, structured in the author's manual "The Gifts of Flowers". An original game model "Let's play with emotions" is presented as part of this manual. The maps included in the manual are very original and impressive. They can also be used in a broader context, for different purposes. The combination of images and fairy tales allows to work for the development of communication skills.

Of interest are the results obtained and their interpretation in Chapter Four of the study. Gergana Avramova-Todorova demonstrates ability for analytical-synthetic and evaluative presentation of the obtained empirical data. The data are processed correctly and are presented according to a system of indicators. The reported results are encouraging and confirm the initial expectation that the application of the planned training has led to an increase in the level of emotional intelligence of the children who participated in the study.

Contributing moments in the dissertation

The merits of the peer-reviewed dissertation are in the sections at different levels of the researched issues. By combining approaches from psychology and pedagogy, Gergana Avramova-Todorova manages to achieve a convincing message about the importance of emotional intelligence and the responsibility of professionals to seek interactive forms for its formation and improvement. The key result of the research work is related to revealing the possibilities of training with art pedagogical tools to influence the level of emotional intelligence in children. I define the pragmatic orientation of the research results as a primary value in the achievements of the doctoral student. This pragmatism is also visible through the author's resources developed by her (creative manual and game exercises) for the development of emotional intelligence.

The contributions of the dissertation, which I highly appreciate, can be summarized in the following directions:

- Interdisciplinary orientation of the researched issues. Interesting and important for the theory and practice problems of pedagogy, psychology, arts, on the one hand, and on the other - professional activities such as training, counseling, personal support.

- Relevance of the topic and significance of the results both at personal and institutional / school level. Emotional intelligence is crucial for the social functioning and successful realization of modern man. Clarifying the mechanisms for its formation and improvement at school age expands pedagogical knowledge.
- Practical applicability - the training model developed in the dissertation for the development of students' emotional intelligence and related art pedagogical techniques, which are the work of the doctoral student, enrich pedagogical practice and facilitate the work of teachers, pedagogical advisors, school psychologists, social workers and other professionals. engaged in training and counseling of students in the age range of middle childhood. The resources created by the doctoral student and the tested approaches for working with students could be used in a broader context - in pedagogical interaction with students of other ages, being modified if necessary.
- Application for development on a practical level of a new field in pedagogical knowledge - the so-called art pedagogy with its inherent art pedagogical means (or techniques).
- Proven research results and demonstrated skills of the doctoral student in designing and conducting research. Research data are presented accurately. Of great value is the affirmation of the potential of the training through art pedagogical means for the development of emotional intelligence in students.

Assessment of the thesis summary

The main content of the dissertation is correctly reflected in the abstract. The information included in it is representative of the nature and applied approaches in the dissertation research. At the end of the abstract can be added the publications on the topic of the dissertation.

Publications on the topic of the dissertation

As part of the documentation on the procedure, the doctoral student presented a list of 6 publications on the topic of the dissertation. The publications are in valuable scientific publications - 4 in the Yearbook of BSU and two in English in specialized publications of scientific forums. The content of the publications is directly related to the issues studied in the dissertation. The list included in the dissertation includes 9 publications on the topic and 3 in the category "other

scientific publications". Despite this discrepancy, I believe that the doctoral student's publishing activity is sufficient to ensure the visibility of the research results.

Recommendations and questions

The dissertation would only benefit if the theoretical analysis of the basic concepts is deepened. Innovative and with high contribution value for science would be the presentation of a more complete interpretation of art pedagogy and the art pedagogical means by which it is realized. At this stage, the dissertation is rather optimistic that this little-known field has the potential for development and application in a school context.

Greater clarity and terminological precision is needed in defining training as a training model. In the first chapter of the text it is defined simultaneously as an interactive method in pedagogy; as a method of group work; as a form; as a process and as a technology (pp. 41-42). In connection with this is my question to the doctoral student: What is the place of training in the categorical apparatus of pedagogy and, accordingly, which of its distinctive features makes it particularly effective for the development of emotional intelligence in students?

My second question to PhD student Gergana Avramova-Todorova is what is her vision for sustainable application of the created training model with the developed art pedagogical activities in a school context? I would be grateful if she could comment on how training for the development of emotional intelligence can be integrated with the teaching of compulsory subjects in school and extracurricular activities.

Conclusion

The dissertation thesis has indisputable merits. Its topicality, interdisciplinary focus and own authorial style of development are prerequisites for its well-deserved definition as a successful research product. Convinced of the doctoral student's scientific contributions, I give my **positive assessment** and propose that the distinguished members of the scientific jury **be awarded the educational and scientific degree "Doctor"** of **Gergana Angelova Avramova - Todorova** in professional field 1.2. Pedagogy.

March 1, 2022

Prepared the review:

Assoc. Prof. Dr. Silvia Tsvetanska